STEJARUL ÎN CULTURA TRADIȚIONALĂ CÂTEVA SEMNIFICAȚII MITICE, MAGICE, TERAPEUTICE

ELENA PASCANIUC

The oak in the traditional culture. A few mythical, magical and therapeutical connotations

Abstract[*]

Linguistic term with many synonyms, each one denoting different species of the tree, exhaustively mentioned by Simion Florea Marian in its monumental *Folkloric Botany* (2008, 2010), *oak* is a word for which the *New Universal Dictionary of Romanian Language* (2006) indicates unknown etymology, although in the *"Cartea românească". Illustrated Encyclopaedic Dictionary* the author I. A. Candrea indicates it as coming from the Bulgarian *stezer*, and the *Universal Dictionary* (19th edition, 1925) sends us to the Croatian, *sterj*, "oak type". It should be noted that in the *Introduction* to the last mentioned work, Lazar Șăineanu mentions the word *oak* among the oldest lexical loans (between the 6th and the 7th centuries) from Slavonic.

Despite a long European cultural tradition, which consecrated the oak as a symbol of physical and mental strength, of permanence and majesty, according to the traditional Romanian culture this great tree is always included in the category of "other sacred trees", its cultural status being shaded by the fir, the so-called "cosmic tree", that holds the supremacy in the symbolism of the Romanian rites of passage.

By choosing this research theme, we try to contribute to the knowledge of the cultural and magical status which the oak/oak wood once had in the everyday life of the Romanian peasant.

In an etiological legend from Transylvania, recorded by Simion Florea Marian, the origin of the oak is explained as the result of a magical act with evil/punitive valences. The oak has come "into the world" as a result of the revenge of a mythical character, Mother Forest, who punishes a young hunter for his lack of understanding, generosity, but also vigilance.

The oak appears in various beliefs and magical practices; he is encountered in funeral and apotropaic rites. The border between the worlds has a magical meaning. The transition to the "other world" is mediated by the trunk of a tree, from which the coffin is made. Sometimes the chosen tree is the oak. Ioan Budai-Deleanu made in 1803 the observation that the Lippovans from Bukovina were buried in coffins, which were made "of a thick oak pillar".

Inside a church, where all the wood pieces are "filled with sacredness", construction rules are more rigorous. There shouldn't be used any wood cut from trees

[*] Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, **XXV**, *2* (51), p. 509– 514, Rădăuți – București, 2018

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)

which were struck by lightning, or from "unclean" trees (alder, for example, but also oak). That is why the fir, the maple, the lime and the yew were preferred. The oak was used much later. Elena Niculiță Voronca recorded in Bukovina many beliefs and legends, in which the oak appears as a suicide instrument or is cursed by God, because when the Jews were seeking the Lord Christ through the woods, the oak lit up and burned, so they could find Him. The oak wood turns black, therefore black has been associated with the unclean spirits and the oak had been given a negative connotation.

In poetry the oak (oak leaf) appears in some love songs written in Bukovina (see the Friedwagner folklore collection) and it symbolizes the love at a young age.

Keywords: oak, mythical meanings, magical beliefs and practices, folk legends and poetry.

Termen lingvistic cu numeroase sinonime, unele denumind diferitele specii ale arborelui (cer, gârneață, gorun, jipan, stăjar, stânjar, tufan etc.), amintite exhaustiv de Simion Florea Marian în monumentala lui *Botanică poporană română*[1], „stejar" este un cuvânt pentru care *Noul dicționar universal al limbii române*[2] indică etimologie necunoscută, cu toate că, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*[3], I. A. Candrea îl menționează ca provenind din bulgarul *stezeru*, iar *Dicționarul universal* (ediția a V-a, 1925, p. 610) trimite la croatul *sterj*, „soi de stejar". Ar mai fi de amintit că, în *Introducere* la ultima lucrare citată, lingvistul Lazăr Şăineanu menționează cuvântul „stejar" între împrumuturile cele mai vechi (secolele VI–VII) din slavonă, între care „un contingent important conține flora (bujor, busuioc, hrișcă, ovăz; măslin, smochin, stejar) și fauna română"[4].

Deşi o lungă tradiție culturală a consacrat stejarul ca simbol al forței fizice şi psihice, al perenității şi al majestății, în cultura tradițională românească acest copac măreț este amintit la „și alți arbori sacri", statutul său cultural fiind umbrit de brad, „arborele cosmic" care deține supremația în simbolistica riturilor românești, şi de paltin[5].

Specie colinară şi de câmpie, stejarul are lemnul valoros atât datorită rezistenței deosebite, elasticității şi durabilității în aer şi apă, cât şi calităților tehnologice. Calitățile de excepție ale lemnului de stejar au făcut să fie folosit frecvent în gospodăriile țărăneşti, de la elementele de construcție ale caselor până la mobilă, articole de strungărie, suporți sau subansambluri ale unor instalații în tehnica

[1] Simion Florea Marian, *Botanica poporană română*, vol. III (P–Z), ediție critică, introducere, repere biobibliografice, indice *Botanica*, indice capitole publicate antum/postum, text stabilit, indice informatori şi bibliografie de Aura Brădățan, *Cuvânt-înainte* de prof. univ. dr. Dumitru Murariu, m.c. al Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010, p. 389–397.

[2] Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, Bucureşti, Editura Litera Internațional, 2006, p. 1 388.

[3] *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [f. a.], p. 1 200.

[4] Lazăr Şăineanu, *Introducere* la *Dicționar universal*, ediția a V-a, Bucureşti, 1925, p. XXIV.

[5] Romulus Vulcănescu, *Coloana cerului*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1972; Andrei Oişteanu, *Dendromitologie românească. Paltinul*, în volumul *Ordine şi Haos. Mit şi magie în cultura tradițională românească*, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 125–178.

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)

populară: „Fiind stejarul un copac tare şi trainic, românii întrebuinţează lemnul lui spre facerea mai multor feluri de lucruri dintr-însul, cu deosebire însă mese, dulapuri, cruci la morminte, pe lângă fântâni, la răspântiile drumurilor şi pe locurile unde s-a nenorocit cineva, (...) apoi butuci, obede şi spiţe de roate, stâlpi la porți, portițe şi la gardurile de scânduri, tălpi la case şi colaci la fundamentele fântânilor”[6].

Sursă naturală care a asigurat dezvoltarea societății rurale, în imaginarul colectiv pădurea este şi locul manifestării sacrului, de multe ori a sacrului negativ.

Într-o legendă etiologică culeasă din Transilvania, consemnată şi de Simion Florea Marian, originea stejarului este explicată drept rezultatul unui act magic cu valențe malefice/punitive. Copacul este forma metamorfozată a unui personaj. Stejarul a apărut „în lume” ca urmare a răzbunării unui personaj mitic, Muma Pădurii, care pedepseşte un tânăr vânător (Gheorghe) pentru lipsa lui de înțelegere, de generozitate, dar şi de vigilență. Tânărul „nu bagă de samă” la cine îi cere ajutorul, nu este atent la semne, nu-i dă de mâncare (nu-i aduce ofranda, darul) babei care „nu e babă adevărată ca toate babele, ci Muma Pădurii”, avertizează naratorul. Ca urmare a greşelilor repetate, „Muma Pădurii s-a sculat în picioare, l-a lovit de trei ori cu crenguța ce-o ținea în mână şi l-a prefăcut într-un stăjar frumos şi mare (…). Şi de-atunci au rămas apoi stăjari în lume, căci până atunci nu era nici unul”[7]. În Moldova, T. Pamfile culegea şi el o legendă în care este prezent motivul „Muma Pădurii pedepseşte un vânător”. Rătăcind în pădure, puşcaşul (vânătorul) adoarme sub un stejar, este trezit de o voce şi vede o „babă slută”, în care o recunoaşte pe Muma Pădurii, dar în această variantă el este blestemat să nu mai aibă zile bune tot restul vieții pentru că a folosit crucea ca armă de apărare împotriva spiritului rău al pădurii.

Arbore falnic, stejarul a trebuit să plătească scump pentru măreția sa. Arborii umblau pe vremuri, dar ca pedeapsă pentru semeția stejarului, li s-a interzis să se mai mişte din loc. Explicația o găsim într-o legendă atestată în Transilvania, *De ce nu pot arborii umbla*[8], apărută în „«Familia». Foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustrațiuni”, în traducerea lui Ioan Pop Reteganul. Pe vremea când arborii umblau, un om zgârcit s-a dus în pădure, a ales un stejar frumos şi l-a chemat să vină la coliba lui. Pe drum, omul a întâlnit un bou pe care a dorit să-l frigă. Stejarul a „culcat” boul şi l-a luat între crengi. Zgârcitul a dorit un butoi cu vin dintr-o căruță şi stejarul l-a ridicat în crengi. Trecând pe lângă o biserică, zgârcitul îi spune stejarului că are nevoie de clopot ca să-şi facă cratițe. Când stejarul a întins crengile ca să ia clopotul, un fulger a trăsnit stejarul, omul şi butoiul cu vin. Clopotul, rămas întreg, a fost aşezat de oameni la locul lui, iar de atunci arborilor nu le mai este permis să se mişte din loc.

Dacă prelucrarea lemnului de stejar cădea în sarcina bărbatului, tot el fiind predispus la a deveni victima răutăților ori a răzbunărilor spiritelor pădurii, deranjate ori neglijate de acțiunile umane în pădure, în locuri şi momente oprite, valorizarea

[6] Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 392.
[7] *Ibidem*, p. 390–392.
[8] I. Pop-Reteganul o tipăreşte în traducere în „«Familia». Foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustrațiuni”, Oradea-Mare, anul XXVII , nr. 32, 11/23 august 1891, p. 378.

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)

terapeutică a copacului pare să fi fost asumată de femei. Virtuțile terapeutice ale anumitor părți ale stejarului (frunză, ramuri, scoarța şi fructul/ghinda), ca şi utilizarea lor în alte activități domestice, au fost menționate în literatura etnografică de la sfârşitul secolului al XIX-lea: „românii le întrebuințează parte ca leac contra mai multor boli şi parte la coloratul diferitelor obiecte”[9]. Bube dulci, buboaie, gancea (cancerul), cursoarea, durerea de dinți, treapădul, trânjii, pecingenea, toate erau tratate cu fierturi sau pulberi în care se foloseau coaja, puieții ori ghinda stejarului. De exemplu, „pentru durere de dinți, atât românii din Bucovina, cât şi cei din Moldova, jud. Suceava, fierb coajă de stejar cu piatră acră să-şi clătesc apoi gura cu zamă de-aceasta”[10]; „ceaiul de coajă de stejar, care a fiert mocnit timp de trei zile la foc mic şi ceaiul de studiniță de folosesc pentru întărirea danturii[11].

În paginile *Botanicii poporane române* este descrisă şi fabricarea în vechime a „negrelii de scris” care, foarte uşor, prin schimbarea unui singur ingredient, devenea vopsea pentru înnegrirea firelor de lână. La nevoie, o fiertură din gogoşi de stejar „înnegreşte şi părul capului cărunțit fără de vreme”[12], practică la care se face aluzie şi în lirica de dragoste: „De-aş ajunge-n primăvară,/Să-mi dau capul la cerneală/Şi fața la rumeneală,/Ca să ies pe prispă-afară,/Să mă bată vânt de vară!”[13]

Credințe populare consemnate în Bucovina spre începutul secolului al XX-lea amintesc şi despre alt rost al gogoaşelor de stejar, înțeles de solomonarii satului. Ziua cuviosului Simion Stâlpnicul, 1 septembrie, este considerată favorabilă observațiilor şi prorocirilor meteorologice şi climatice. Acum, „în mere de stejar (gogoaşe de stejar) cine ştie să caute în ziua de Sf. Simion, e ca şi cum ar căuta în zodie. De va fi viermele din măr zburat, are să fie anul sec, de va fi cu aripi, va fi anul de mijloc, dar de va fi încă fără aripi, va fi bogat, roditor (Vereşti)”[14]; aşa vedeau bătrânii dacă anul va fi ploios sau secetos.

În credintele populare ale „rusticilor europeni”, inclusiv ale românilor, gardul înseamnă mai mult decât delimitarea exactă a proprietății, el comportă atributele unui cerc magic cu putere apotropaică, ce ține la distanță toate relele din afară. În pragul secolului al XX-lea, era atestată în Moldova septentrională credința că dacă cineva îşi înconjoară casa cu o brazdă trasă în anumite condiții, îşi apără vitele de epizootii.

Etnologul Petru Caraman menționează o mai veche mărturie, din secolul al XVII-lea, a acestui obicei existent în satele de credincioşi catolici din Moldova, mărturie[15] datorată lui Marcus Bandinus, care atestă/relatează despre ritul înconjurării întregului sat cu o brazdă, pentru a-l feri de molime, ca ciuma sau holera, dar, în acest

[9] *Ibidem*, p. 392.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*, p. 380.
[12] *Ibidem*, p. 393.
[13] Matthias Friedwagner, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*. I. Band *Liebeslieder*, Würzburg, Konrad Triltsch Verlag, 1940, p. 92.
[14] Elena Niculiță-Voronca, *Datinile şi credințele poporului român*, vol. I, Bucureşti, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 296.
[15] Cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1973, p. 293–328.

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)

caz, plugul era tras de oameni goi (nuditate rituală). După ce analizează elementele ritului, prezența lui – într-o formă simplificată – chiar și în primul deceniu al sec. al XX-lea, posibilele influențe bulgare, Petru Caraman amintește de îndoiala lui Eliade referitoare la proveniența acestui ritual „vag atestat la români", prezent însă la ceangăi. Etnologul român comentează caracterul apotropaic al nudității rituale, făcând trimitere la încă „un motiv neobișnuit de interesant", prezent în codicele bandinian. Arhiepiscopul catolic Marcus Bandinus nota că, prin preajma ultimelor sate dinspre Transilvania, pe unde a mers, a văzut că „prea superstițiosul neam al românilor a ridicat la orice răspântie, Priapi cu o astfel de înfățișare: sătenii au tăiat un stejar imens căruia, printr-o măiastră cioplire, i-au plăsmuit față omenească, picioare și mâini. Această uimitoare statuie ține în mâna dreaptă un sceptru sau un arc întins cu două săgeți, iar în mâna stângă o sabie care, vibrând, pare că amenință să lovească"[16].

Împrejmuirile (gardurile) au rol practic de delimitare, dar şi de protecție a gospodăriei, pentru că în mentalul tradițional intrările şi ieşirile din gospodărie „nu sunt numai ale oamenilor", de aceea ele trebuie protejate prin diverse practici magice sau „trebuie puși anumiți paznici ai locului – stâlpii porții, uşorii, pragul casei, decorați cu motive apotropaice, solare sau cu semne creştine"[17]. Paula Popoiu amintește de un tip aparte de poartă, specific Podişului Moldovei, al cărei decor îl constituie „formele antropomorfe, sculptate în trunchiuri groase de stejar şi puse ca stâlpi la porți, fiind totodată şi paznicii magici ai intrărilor**,** stavila împotriva răului care ar putea intra în gospodărie".

Spațiul cotidian al țăranului român este continuu valorizat pozitiv prin „locurile dedicate sacrului: biserica, colțul cu icoanele, candela şi busuiocul din casa creştinului, dar şi troița (loc de popas spiritual şi de adăpostire lângă Dumnezeu) aşezată în răscrucea drumurilor"[18]. Pentru a construi aceste locuri şi obiectele din ele, se acorda o maximă importanță consacrării spațiului, prin diverse practici magice de întemeiere.

De aceea, în biserică, unde lemnul este „impregnat de sacru", prevederile de construcție sunt riguroase. Nu se pune lemn de copac fulgerat în ea: „pentru nimic în lume nu se va utiliza în construcții lemnul rezultat din trunchiurile arborilor care au fost trăsniți, deoarece este aducător de mari primejdii"[19], nici lemn de copaci „necurați" (arin, de exemplu). De aceea, bradul, paltinul, teiul şi tisa au fost preferați. Mai târziu a fost introdus şi stejarul, considerat mult timp necurat[20] pentru că lemnul i se înnegreşte, iar culoarea neagră a fost asociată spiritelor necurate[21]. Conform unei

[16] Petru Caraman, *Descolindatul în orientul şi sud-estul Europei*. *Studiu de folclor comparat*, ediție îngrijită şi postfață de Ion H. Ciubotaru, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1997, p. 425; 429–430.

[17] Paula Popoiu, *Etnologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2007, p. 171.

[18] *Ibidem*, p. 222.

[19] Vasile Diacon, *Etnografie şi folclor pe Suha bucovineană. Obiceiuri şi credințe*, Iaşi, Editura Unirea, 2002, p. 48.

[20] „Stejarul nu-i lemn curat, că de stejar Antichrist s-a spânzurat. El de aceea-i tare, că Necuratul i-a zis: – Când voi putrezi eu, şi tu să putrezeşti" (S. Fl. Marian, *Botanica*…, vol. III, 2010, p. 397; inf. o preia de la Elena Niculiță-Voronca (inf. I. Pisarciuc, Roşa).

[21] Nicolae Cojocaru, *Lemnul sfânt în arta şi tradiția românească*, în „«Făt-Frumos». Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei", anul II, nr. 2, Suceava, 2000, p. 156.

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)

credințe populare din Bucovina, „stejarul nu-i lemn curat, că de stejar Antichrist s-a spânzurat. El de aceea-i tare, că Necuratul i-a zis: – Când voi putrezi eu, şi tu să putrezeşti”[22]. O altă credință din Mahala (Bucovina), avertizează că gorunul e blestemat de Dumnezeu, deoarece „pe când îl căutau jidovii pe Domnul Christos prin pădure, el s-a aprins şi a ars să lumineze, ca să-l poată găsi”.

Şi în imaginarul fantastic al bucovinenilor, locul unde sunt stejari poate fi primejdios, încărcat de energie negativă, mai ales dacă omul e măcinat de gânduri negre. Un episod relevant poate fi întâlnit într-un basm cules în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de I. G. Sbiera şi tipărit în volumul apărut la Cernăuți, în anul 1886. Personajul principal al basmului *Finul lui Dumnezeu şi boul năzdrăvan*, „ros de scârbă şi de supărare”, îndoindu-se de buna-credință a oamenilor şi în special a soției, care i-a divulgat secretul, se confruntă cu gânduri suicidare în preajma stejarilor. Fiind finul lui Dumnezeu, este salvat de intervenția divină: „«Oare se plăteşte să mai trăiesc eu în lume?». Cugetând tot astfel pe drum, au dat de trei stejari foarte înalți şi s-a suit într-unul din ei şi au vrut să se sloboadă jos şi să-şi facă capătul. Atunci l-a zărit nănaşu-său, care trecea pe sub stejarii aceia, şi l-a întrebat: «– Da ce vrei să faci, finule?» El, cam spăriat, i-a răspuns că vrea să se omoare, pentru că nu mai sunt oameni cu priință pe lume. Atunci, i-a zis nănaşu-său: «– Lasă, finule, scârba de-o parte! Scoboară-te jos şi mergi acasă... . »”[23]

Stejarul apare în câteva credințe şi practici magice care se prelungesc în rituri funerare. Hotarul dintre lumi cunoaşte o încărcătură magică. Trecerea către „lumea cealaltă” este mijlocită de trunchiul unui copac, din care se face sicriul. Uneori, copacul este stejarul. La 1803, I. Budai-Deleanu făcea observația că lipovenii din Bucovina sunt înmormântați într-un coşciug „dintr-un stâlp de stejar gros de 1 1/2 picioare, tăiat în lung în două părți egale şi care se scobesc după alcătuirea trupului, mai mult sau mai puțin; într-o parte a buşteanului se pune mortul şi cu cealaltă jumătate se acoperă”[24]. Semnificația acestui obicei trebuie pusă în legătură cu mitologia slavilor, care cred că oamenii s-au ivit dintr-un stejar, copac al adevărului.

În regim liric, stejarul (frunza de stejar) figurează şi în unele cântece de dragoste culese în Bucovina (colecția Friedwagner), unde semnifică iubirea la vârsta adolescentină: „Frunzuliță stejărel,/Câtu-i omu tinerel,/Se ține dorul de el./Da’ de unde-mbătrâneşte,/Doru’ se călătoreşte/Nimănui nu-i trebuieşte”[25].

[22] S. Fl. Marian, *Botanica*…, vol. III, 2010, p. 397.

[23] I. G. Sbiera, *Finul lui Dumnezeu şi boul năzdrăvan*, în: *Basme populare româneşti*, vol. II, antologie, cronologie, notă asupra ediției, repere bibliografice şi glosar de Iordan Datcu, Nicolae Constantinescu, A. Gh. Olteanu; studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Bucureşti, Editura Academiei Române – Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2008, p. 543.

[24] Ioan Budai-Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 397.

[25] Matthias Friedwagner, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina.* I. Band: *Liebeslieder*, Konrad Triltsch Verlag Würzburg, 1940, p. 21.

BDD-A32742 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:50 UTC)